

Isabela Nedelcu

OBSERVAȚII ASUPRA CONJUNȚIILOR CAUZALE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

1. INVENTAR ȘI FORME

În secolul al XIX-lea, inventarul conjunțiilor cauzale este aproape comun cu cel din limba actuală¹. Membrii clasei sunt: *că, căci, cum, deoarece, de vreme ce, din cauză că, din moment ce, din pricină că, fiindcă, întrucât, odată ce, pentru că*. Rar, se mai înregistrează și elementele cauzale arhaice *pentru căci*², *căci că, precum*.

Se constată în această perioadă că procesul de gramaticalizare nu este încă încheiat în cazul unora dintre termenii clasei. Astfel, conjunția *fiindcă* se mai întâlnește încă în varianta grafică ce separă elementele alcătuitoare, dovadă că cei care o foloseau conștientizau componența ei. Câteva exemple din opera lui V. Alecsandri, în care între cele două elemente apare conjunția *însă*, arată că îmbinarea nu este general gramaticalizată³:

- (1) *Fiind însă că după legile naturii, defectele obștești nu sar în ochi așa de tare ca acele particulare, de aceea și nenorociții ce sunt supuși la băutura silită a burcutului nu se mai ocupă de ridicolul ce se tipărește pe fața lor* (V. Alecsandri, *Muntele de foc. Proză – Borsec*).
- (2) *Fiind însă că țelul meu, viind la Balta-Albă, nu era de a petrece noaptea în conversație sufletească cu stelele, îmi făcui drum cu bățul printre clăia de câini [...]* (V. Alecsandri, *Muntele de foc. Proză – Balta-Albă*).

Grafia conjunției *fiindcă* (atunci când nu intervine alt termen între componentele ei) și a altor conjunții compuse precum *deoarece, întrucât* este indicată în gramaticile consultate din secolul al XIX-lea fie în varianta sudată, fie în cea nesudată⁴. Neavând acces la textele autentice din epocă, e greu de precizat dacă oscilațiile de grafie ale acestor conjunții reprezintă realmente un semn al

¹ Pentru analiza tuturor tipurilor semantice de conjunții în secolul al XIX-lea vezi Nedelcu (2008), ms.

² În schimb, varianta locuțională *pentru căci că* (atestată anterior, de exemplu, la Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei. O samă de cuvinte: Atunce având cale Grigorie-vodă cuvintelor sale, au spus viziriului cum au sfătuit pre Husain-pașe să iasă din șanțu cu oastea împăratului, pentru căci că oastea împăratului este deprinsă a da războiu neprietinilor la largu, iar nu la strâmtoare.*) nu se mai întâlnește în textele din secolul al XIX-lea.

³ În textele lui V. Alecsandri mult mai frecvent apare totuși forma *fiindcă*.

⁴ Forma nesudată a conjunției *fiindcă* apare, de exemplu, în gramatica lui Timotei Cipariu (p. 34) și la I. Heliade Rădulescu (p. 114), iar forma sudată în gramatica lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai (p. 183).

faptului că procesul de gramaticalizare se află într-un stadiu intermediar sau dacă reprezintă pur și simplu convenții grafice negeneralizate.

Nici gruparea *din moment ce* nu este încă fixată și specializată pentru exprimarea raportului cauzal. Aceasta se întâlnește fie cu sensul cauzal, fie cu sensul originar temporal, în ultima situație gruparea fiind liberă, dovadă că substantivul pe care îl conține poate fi articulat:

- (3) [...] *călugărul va putea mai târziu să-și spuie: **din moment ce** am însemnat bătălia, de ce nu aş însemna înseși condițiile luptei?* (N. Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*)
- (4) [...] *pentru că **din momentul ce**-și pierdeau funcțiunile deveneau niște caraghioși* (M. Eminescu, *Opere*, XII, apud Zafiu (2008)).

2. ANALIZA SEMANTICĂ ȘI SINTACTICĂ A CONJUNCȚIILOR CAUZALE⁵

2.1. Aspecte semantice

Ca și în limba actuală, o parte dintre conjuncțiile la care ne referim sunt conjuncții circumstanțiale *specializate* pentru a marca raportul dintre cauză și efect, în sens larg⁶:

- (5) *Nu m-am plâns că nu-mi scrii, **căci** am fost sigur că de nu vorbești este **căci** nu poți vorbi* (C. A. Rosetti, *Corespondență*).
- (6) *Această condiție primindu-se, Mihai-Vodă spuse lui Sigismund că nu va putea a primi rugăciunea ce îi face ca să vie însuși într-ajutor, **din pricină că** însuși e amenințat de turci din partea Dunării [...]* (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*).

Unele componente ale clasei introduc și alte tipuri de circumstanțiale, reprezentând, în mod obișnuit, utilizările primare ale conjuncțiilor respective.

În secolul al XIX-lea, locuțiuni ce conțin un termen temporal (substantiv, adverb) ajung să marcheze un raport cauzal. Este cazul locuțiunilor *odată ce, de vreme ce*:

- (7) *Și aceasta este grădina împărătească, iar cu deosibite înfrumusețări, pe care toate le tac, **de vreme ce** am scris pe cele de la Șenbrun* (D. Golescu, *Însemnare a călătorii mele*).

Locuțiunea *în vreme ce*, în schimb, păstrează sensul temporal originar:

- (8) *Și de voi voi să fac descriere pentru toate bunele orânduiele ale orașului Brașov, cum pentru preoții bisericilor, cum sunt împodobiți cu toate cele cuvincioase unui preot; cum orânduiala școalelor [...] și mulțime alte bune chibzuri și urmări, mi-ar fi trebuit vreme și hârtie mai vârtos **în vreme ce** am să cuvintez pentru multe orașe* (D. Golescu, *Însemnare a călătorii mele*).

Sensul cauzal al acesteia este mai puțin evident într-un exemplu precum⁷:

⁵ Pentru analiza discursivă a conjuncțiilor cauzale vezi Zafiu (2008), ms.

⁶ Pentru comparația cu limba actuală vezi și GALR, I (2005: 644).

⁷ Avram (1960: 81) arată că la Dinicu Golescu se găsește locuțiunea *în vreme ce* cu valoare cauzală. Sensul grupării din exemplele găsite de noi la acest autor este mai degrabă temporal.

- (9) *Scumpătatea acestui minunat lucru, lesne poate a să socoti, în vreme ce asemenea lucru este lucrat pe tabacheri [...]* (D. Golescu, *Însemnare a călătoriei mele*).

Conjuncția nespecializată *cum* introduce mai frecvent circumstanțiale temporale ((10)) și, mai rar, în a doua parte a secolului, circumstanțiale cauzale ((11)):

- (10) *Cum mă zări pe dată el se încredință singur, de bună voie, în mâinile mele* (B. P. Hasdeu, *Pagini alese – Ursita*).
 (11) [...] *cum e dumneaei solidă, îi trebuie o porție mult mai zdravănă!* (I. L. Caragiale, *La Hanul lui Mânjoală (Momente) – Groaznica sinucidere din Strada Fidelității*).

Conjuncția *întrucât*, specializată în limba actuală pentru a indica raportul cauzal, întâlnită rar în secolul al XIX-lea, cunoaște pe lângă valoarea cauzală ((12)) și alte valori ((13)–(14)):

- (12) *Am zis până aci multe, ba chiar prea multe, despre litere și poezie, despre sculptură și muzică; am zis și câteva despre gravură, întrucât acestea toate se ating de arta cinegetică [...]* (Al. Odobescu, *Pseudo-cynegeticos*).
 (13) *Această frumoasă lege, întrucât știu, se nascu și se înrădăcină numai la români [...]* (B. P. Hasdeu, *Pagini alese – Ursita*).
 (14) *Căci, întru cât mă ajută puterile mele, voi căuta să duc la bun capăt dorința Facultății de Litere* (N. Iorga, *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*).

2.2. Aspecte sintactice

2.2.1. Topica propozițiilor introduse prin conjuncțiile cauzale

Topica propozițiilor introduse de conjuncțiile cauzale respectă în general tiparul regăsibil și în limba actuală. Se distinge de conjuncțiile sinonime conjuncțiile *cum* și *precum* prin faptul că apar numai în subordonate antepuse regentei; vezi exemplul (11) de mai sus și următorul:

- (15) *Păcum ești d-ta liberal, răspunse băcanul răsând și mai tare, mă mir că ai băut aici și drojdia întâia* (I. L. Caragiale, *Opere*, apud Avram (1960)).

În schimb, conjuncția *căci* apare numai la începutul unei propoziții aflate în postpunere față de regentă (vezi *infra*).

2.2.2. Conjuncția căci în raport cu ceilalți membri ai clasei

În raport cu limba actuală, un comportament aparte prezintă conjuncția *căci*. Pornind de la sinteza prezentată de Piot (1988), care cuprinde criteriile după care se separă conjuncțiile coordonatoare de cele subordonatoare, indicăm în continuare faptele din limba actuală și din secolul al XIX-lea care privesc conjuncția *căci* în comparație cu ceilalți termeni ai clasei.

• Spre deosebire de *pentru că* și *fiindcă*, conjuncția *căci* introducând propoziția cauzală nu se combină în mod obișnuit cu o conjuncție coordonatoare⁸:

⁸ Conjuncțiile sinonime *deoarece* și *întrucât* acceptă asocierea cu conjuncția coordonatoare și, dar mai rar decât *pentru că* și *fiindcă*: *El este puternic legat de sistemul UNIX, deoarece a fost*

- (16) *A refuzat invitația pentru că era obosit și pentru că nu-i făcea plăcere compania.*
 (17) *??A refuzat invitația căci era obosit și căci nu-i făcea plăcere compania.*

Această particularitate apropie conjuncția *căci* de conjuncțiile coordonatoare, care, la rândul lor, nu admit asocierea cu o altă conjuncție coordonatoare (exceptând gruparea pleonastică *dar însă*).

În secolul al XIX-lea în schimb, conjuncția *căci*, ca și *pentru că*, fiindcă, acceptă (mai ușor) asocierea cu o conjuncție coordonatoare, fapt prin care se detașează de conjuncțiile coordonatoare:

- (18) *Mi-a părut bine de dojeana ce-mi faci, fiindcă este dreaptă și pentru că eu am răspuns mai înainte de a o primi* (C. A. Rosetti, *Correspondență*).
 (19) *Ascultă, Mărioară! îți voi vorbi cu demnitate și cu respect, și nu pentru că meriți, dar pentru că nu mi se cuvine mie a vorbi niciodată... a vorbi cu niște astfel...* (D. Bolintineanu, *Manoil*).
 (20) *Sumeția voastră merită o pedeapsă, dar fiindcă mă-nșor mâne cu Sânziana, vă iert; și fiindcă o să-mi fiți necesari pentru ospățul cununiei, vă scutesc de căratul poloboacelor pe astăzi* (V. Alecsandri, *Comedii – Sânziana și Pepelea*).
 (21) *El propuse încă de a se cruța viața celor ce vor voi a fugi dintr-o tabără într-alta, sau căci nădăjduia că un mare număr din soldații lui Andrei vor trece la dânsul, precum se și întâmplă, sau că voia a da ardelenilor un semn de bunăvoința lui către dâșșii* (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*).
 (22) *Pe lângă turci, vreo câțiva ovrei fură măcelăriți. Aceasta nu izvorî dintr-o netoleranță, dar căci ovreii, atunci în mare favor pe lângă turci și sultan, împreună cu turcii prăda țara și făcea stricăciuni* (N. Bălcescu, *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*).
 (23) *Orcum va fi, mi-e scumpă cetatea ce-a domnit, / O iubesc căci e tristă și căci a suferit* (G. Alexandrescu, *Poezii. Proză – Trecutul. La Mănăstirea Dealului*).
 (24) *Iar lăcuitorii neaoși rumâni – făr' de nicio deosibire și în vorbă, și în port; atâta numai, căci să socotesc cu ai noștri, care sunt în cea mai bună stare, și căci, după călărimea Ungariii, cea mai bună și credincioasă oaste româniii, și mai vârtos oștirile călărești, ce sunt îmbrăcate în haine husărești, cu cai supt ei de 1.000 lei și mai mult* (D. Goleșcu, *Însemnare a călătoriei mele*).

• În limba actuală, *căci* se deosebește de conjuncțiile *fiindcă*, *pentru că* și se apropie de conjuncțiile coordonatoare, prin faptul că propoziția pe care o introduce nu se combină (de obicei) cu semiadverbul *numai*:

- (25) *A insistat numai pentru că era grăbit.*
 (26) *??A insistat numai căci era grăbit.*

În secolul al XIX-lea, *căci* se combină cu semiadverbul *numai*, la fel ca echivalentele ei *fiindcă* și *pentru că* și spre deosebire de conjuncțiile coordonatoare:

- (27) *Și unii de loc nu știu nici cartea românească, și numai căci suntem fii din noblețe, domnii fiindcă au trebuință de părinții noștri, după o boierie sau doao, ne fac boieri ai Divanului, urcându-ne la cea dintâi treaptă* (D. Goleșcu, *Însemnare a călătoriei mele*).

dezvoltat pe acest sistem și deoarece UNIX-ul software-ul sunt scrise în C (internet); Întrucât Proiectul Legii Cultelor este unul comun Alianței și întrucât anumite paragrafe sunt vădit menite a-i restrânge exprimarea, Congresul a decis în unanimitate adoptarea unei rezoluții (internet). Pe internet se întâlnesc totuși foarte rar și construcții în care după conjuncția *și* se află o propoziție introdusă prin *căci*. Despre coordonarea propozițiilor cauzale vezi și Avram (1957: 157–158).

• Conjuncția *căci* se deosebește de alte conjuncții cauzale și prin faptul că nu poate introduce o propoziție aflată în antepunere față de regentă:

(28) *Pentru că eram grăbit, am uitat să mă prezint.*

(29) **Căci eram grăbit, am uitat să mă prezint.*

Numai în condițiile utilizării transfrastice (și când între *căci* și celelalte componente ale propoziției cauzale se găsesc alte cuvinte), această conjuncție poate să apară la începutul enunțului:

(30) *O minte care azi aprobă ceea ce-a dezaprobat ieri, care dezaproabă ce-a aprobat; o minte care vedem că se hrănește secol cu secol din paradoxuri...*

– *Cum din paradoxuri?*

– *Da! Căci spune-i numai unui om ieșit din coaja naturii cum că soarele stă și pământul se-nvârtește... el va găsi-o irațional, paradox, contra minții sănătoase... (M. Eminescu, Geniu pustiu. Proză literară – [Archaeus])*

(31) *Să nu așteptați pentru aceasta multe porunci să vă viie, nici mumbașir, precum sunteți obicinuiți. Căci trebuința aceasta fiind grabnică, când să va face cusur și nu să vor profitasi cu grabă cărbuni – mai vârtos că meșterii herari s-au și trimis – răspundere grea și învinovățire mare rămâne asupra-vă (Documente referitoare la economia Țării Românești, vol. I).*

Reiese din particularitățile sintactice ale conjuncției *căci* că aceasta are, în secolul al XIX-lea, un comportament mai apropiat de cel al conjuncțiilor subordonatoare decât de al celor coordonatoare. În interiorul clasei, *căci* se detașează prin unele aspecte de conjuncțiile tipice pentru exprimarea raportului cauzal *pentru că* și *fiindcă*.

Făcând o comparație cu situația din franceză, putem spune că distincției *car – parce que* îi corespunde în româna actuală distincția *căci – pentru că/fiindcă*. Piot (1988) arată că, în franceză, conjuncția *car* presupune o analiză separată, aceasta răspunzând testelor ce califică conjuncțiile drept coordonatoare.

3. CONCLUZII

Compararea conjuncțiilor cauzale din secolul al XIX-lea cu cele din secolul următor arată că, în mare parte, atât inventarul, cât și analiza semantică și sintactică sunt asemănătoare. Se distinge conjuncția *căci*, care în limba veche are un comportament mai apropiat de cel al conjuncțiilor subordonatoare decât de al celor coordonatoare.

CORPUS

Alecsandri, V., *Muntele de foc. Proză*, Chișinău, Litera, 1998.

Alecsandri, V., *Comedii*, București, Editura Minerva, 1984.

Alexandrescu, G., *Poezii. Proză*, București, Editura Ion Creangă, 1985.

Bălcescu, N., *Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*, Chișinău, Litera, „Biblioteca școlară”, 1998.

Bolintineanu, D., *Manoil • Elena*, București, Editura Minerva, 1988.

Caragiale, I. L., *La Hanul lui Mânjoală (Momente)*, Chișinău, Litera, 1997.

Documente referitoare la economia Țării Românești, 1800–1850, culese de I. Cojocaru, vol. I, București, Editura Științifică, 1958.

- Eminescu, M., *Geniu pustiu. Proză literară*, Chișinău, Litera, 1997.
 Golescu, D., *Însemnare a călătoriei mele*, București, Editura Eminescu, 1971.
 Hasdeu, B. P., *Pagini alese*, București, Editura Tineretului, 1968.
 Iorga, N., *Istoria literaturii românești. Introducere sintetică*, Chișinău, Litera, 1997.
 Neculce, I., *Letopiseșul Țării Moldovei. O samă de cuvinte*, Chișinău, Litera, 1997.
 Odobescu, Al., *Pseudo-cynegeticos*, Chișinău, Litera, „Biblioteca școlarului”, 1998.
 Rosetti, C. A., *Corespondență*, ediție îngrijită, prefață, note și comentarii de Marin Bucur, București, Editura Minerva, 1980.

BIBLIOGRAFIE

- Avram 1957 = Mioara Avram, *Observații asupra coordonării*, în *Studii de gramatică*, vol. al II-lea (redactori responsabili Al. Graur, Jacques Byck), București, Editura Academiei, p. 151–159.
 Avram 1960 = Mioara Avram, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, Editura Academiei.
 Cipariu 1877 = Timotei Cipariu, *Gramateca limbei române*. Partea II. *Sintetica*, București, 1877.
 GALR 2005 = *Gramatica limbii române* (coordonator Valeria Guțu Romalo), vol. I (*Cuvântul*), cap. *Conjuncția*, București, Editura Academiei Române.
 Gheție 1975 = Ion Gheție, *Baza dialectală a românei literare*, București, Editura Academiei.
 Heliade Rădulescu 1828 = Ion Heliade Rădulescu, *Gramatica românească*, 1828, București, Editura Eminescu, 1980.
 Micu, Șincai 1780 = Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romane sive valachicae*, ediție de Mircea Zdrenghea, Editura Dacia Cluj-Napoca, 1980.
 Nedelcu 2008 = Isabela Nedelcu, *Conjuncția*, în *Tratatul de istorie a limbii române*, vol. III (după 1780), coord. Gheorghe Chivu, ms.
 Piot 1988 = Mireille Piot, *Coordination – subordination. Une définition générale*, în „Langue française”, 77, p. 5–18.
 Zafiu 2008 = Rodica Zafiu, *Circumstanțialul de cauză*, în *Tratatul de istorie a limbii române*, vol. III (după 1780), coord. Gheorghe Chivu, ms.

SOME OBSERVATIONS ON THE CAUSATIVE CONNECTORS IN THE 19TH CENTURY

(Abstract)

The author analyzes the causative connectors present in texts from the 19th century from a formal point of view as well as from semantic and syntactic aspects. The analysis shows that in the 19th century, in the case of certain members of the class, the process of grammaticalization was not finished. From a semantic point of view, some lexemes were specialized for introducing causative clauses, some others introduced other types of adverbials (usually, representing the basic uses of the respective connectors). The conjunction *căci* ('because') is granted a special attention; from a syntactic point of view, in the 19th century, this connector is closer to the class of subordinating connectors, whereas in the 20th century it behaves more like coordinating connectors.

Cuvinte-cheie: conjuncție cauzativă, conjuncție circumstanțială, conjuncție coordonatoare, conjuncție subordonatoare, gramaticalizare.

Keywords: causal conjunction, adverbial conjunction, coordinating conjunction, subordinating conjunction, grammaticalization.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
 București, Calea 13 Septembrie nr. 13
 Facultatea de Litere, București
 Str. Edgar Quinet nr. 7–9*